

відносять до категорії міфу. Центральна картина соцреалістичного твору – це культурний герой, який постає як позитивний. Читач, прочитавши такий текст відносить себе до тоталітарного світу й згідно зі своїми естетичними смаками висуває запити до літератури.

Література

1. Гундорова Т. Соцреалізм як масова культура. *Сучасність*. 2004. №6. С. 52–66.
2. Історія української літератури ХХ століття: у 2 кн. Київ, 1994. Кн. 1.: 1910-1930-ті роки: навч. посібник / за ред. В.Г. Дончика. К. : Либідь, 1993. 784 с.
3. Культура «Соцреалізму». URL: <http://studies.in.ua/shpora-hukr/361-102-kultura-socrealizmu.html>.
4. Соцреалізм в українській літературі. URL: <http://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/2727-sotsrealizm-v-ukrajinskij-literaturi>.
5. Хархун В. Соцреалістичний канон в українській літературі: генеза, розвиток, модифікації. К. : Освіта, 2010. 43 с.
6. Шарова Т.М. Літературний процес 20-х років ХХ століття і механізми формування політичного дискурсу. *European Applied Sciences*. ORT Publishing. Stuttgart. 2018. №2. С. 28–30.

Єрмоленко С.І.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови*

Данильченко А.О.

*студентка магістратури
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

СЕМАНТИЧНІ ТИПИ ВОКАТИВІВ У ПРОЗІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

Анотація. У статті описані семантичні типи вокативів на позначення істот та вокативів на позначення неістот як найбільших семантичних типів на матеріалі прози Оксани Забужко; визначено, що письменниця послуговується найчастіше антропонімами (імена, по батькові, прізвища), а далі сакральними онімами (теоніми, трапляються агіоніми), зооніми, які часто використовуються як лайливі слова або пестливі слова закоханих людей;

звернення до неістот в прозі Оксани Забужко відсутнє; автори узагальнили статистичні дані з роману письменниці «Музей покинутих секретів» (2010), та збірки «Тут могла бути ваша реклама» (2014).

Ключові слова: семантичний тип, вокатив, апелятив, звертання, кличний відмінок.

Актуальність нашого дослідження полягає у тому, що проза Оксани Забужко досліджується переважно з точки зору літературознавства, а от з точки зору мовознавства – це трапляється значно рідше. Тому *мета* нашого дослідження полягає в розкритті семантичних типів апелятивів, якими послуговується Оксана Забужко у своїх прозових творах, визначення їхньої продуктивності за градацією: від найбільш уживаних до найменш уживаних апелятивів.

Це питання вивчалось з різних позицій багатьма *вченими-мовознавцями* (І. Бойко, Ю. Вольська, М. Гринишин, Н. Данилюк, О. Межов, А. Каратаєв, М. Скраб, С. Єрмоленко та інші).

За визначенням С. Єрмоленко, «особливо важливим виявляється соціолінгвістичний аспект цієї проблеми, оскільки йдеться про мовну категорію, що є надзвичайно чутливою до тих зрушень, які відбуваються в суспільстві. Слід, звичайно, зважати також на національні й культурні традиції і, зрештою, на національний менталітет українців» [7, с. 19]. «У процесі вивчення мовознавцями вокатива увагу привертає обмеженість у використанні флексій: тільки іменники чоловічого і жіночого роду, які є переважно іменниками, назвами осіб, окремими персоніфікованими номінаціями істот, предметів, явищ» [8, с. 31].

Для характеристики явища апелятива в сучасній українській мові було використано метод суцільного відбору з прозових текстів Оксани Забужко. Загальний обсяг опрацьованого матеріалу («Музей покинутих секретів» (2010), «Тут могла б бути ваша реклама» (2014)) становить 1252 сторінки та понад 1007 мікроконтекстів з апелятивами («апелятив» – лінгвістичний термін, який уживають як дублет до поняття «звертання») у значенні кличного відмінка як способу вираження апелятива.

Таким чином, цікавим буде спостереження над формами апелятивів Оксани Забужко з погляду системи: автентична (власне українська) форма і перенесена з іноземних мов форма й адаптована згідно із законами рідної мови. Саме тому на цьому етапі вивчення природи апелятивів, виражених кличним

відмінком, потребує додаткових студій питання типологізації апелятивних форм, частотності їх уживання та функціонування.

Аналізований художній матеріал Оксани Забужко репрезентує широку палітру вокативних номінацій. Класифікуючи їх за типами, видалося можливим об'єднати їх у найзагальніших рисах у дві категоріальні групи: вокативи на позначення істот та вокативи на позначення неістот.

У кожній із зазначених семантичних груп Оксани Забужко виділяються семантичні поля. У семантичній групі істот помітним явищем лексику мовної особистості Оксани Забужко виступає семантичне поле сакральних онімів. Ця група в прозі Оксани Забужко представлена найширше. У семантичному полі сакральних онімів виділяємо групу теонімів. Так, теонім «Бог» виступає домінантою у багатьох творах Оксани Забужко. Слід одразу наголосити на функціонально-стилістичних відмінностях його вживання. У прозі Оксани Забужко концепт «Бог» (як концепт християнства) набуває форми вокатива і є дуже популярним (висока частотність використання): *Господи, що ж то за шлюб у хлопа був, га?..* [5, с. 56]; *І що ж тепер, Господи? Що ж тепер?..* [5, с. 68].

Часто цей теонім у сучасному мовленні виконує функцію вигука, а не прямого звернення до *Бога*. Напр.: *...і знову всі сміялися, і мама також, і, о Боженьку, навіть несиловано зовсім!..* [6, с. 117]; *А це ж тільки початок, о Господи* [6, с. 19] – при таких вокативах часто є вигуки або частки, які підсилюють експресивно-оцінну характеристику адресата мовлення. Герої романів та оповідань Оксани Забужко дуже емоційні люди, які вірять у Бога і прагнуть жити в гармонії з ним, тому будь-які неприємності або радості сприймають бурхливо через звернення до *Бога*, напр.: *О Боже! Дуже мило, дякую, мені теж* [6, с. 268] – теонім з часткою утворює вокативне речення, яке передає радість і приємне здивування адресанта (*Господи, Вероніка Бухалова – треба ж так обізвати дитину!* [6, с. 271]).

Близькими до розглянутих теонімів є група агіонімів. На нашу увагу заслуговує така номінація *Адаме*, напр.: *Чоловіче! Адаме! Я поставив тебе у центрі всесвіту* [5, с. 121]. У романах Оксани Забужко рідко трапляються агіоніми. Агіонім *Адам* взятий з Біблії, і позначає першого чоловіка, якого створив Бог.

Підсумовуючи аналіз онімів сакрального поля, відзначаємо, що, сакрально-маркована лексика посідає помітне місце у творчості Оксани Забужко. Їхньою особливістю є те, що незважаючи на помітне нашарування додаткової конотації, водночас не втрачається зв'язок власних назв із денотатом, напр.: *Слабким єсмья, Господи, – відверни від мене цю чашу...* [6, с. 267]; *Господи Боже, чим, ну чим її міг цей Вадим зачарувати?!* [6, с. 410];

ага, це він хоче знати, звідки їй відомо про тутешній собор, ой **Боженьку**, та мені ж нічого й не відомо [5, с. 146].

У прозі Оксани Забужко найчастіше послуговується однокомпонентним апелятивами (давай, **Боже**, ноги! [5, с. 133]), але й трапляються двокомпонентні теоніми також (**Боже коханий**, спи і помилуй! [6, с. 513]).

Окрім зазначених сакральних онімів, Оксана Забужко послуговується їхніми протилежними за значенням онімами на позначення “нечистої сили” (*чорт*, *біс*), тобто митець послуговується у своїх художніх творах зниженою лексикою, а саме лайливими словами та прокльонами у функції номінації особи. До онімів з негативною конотацією ми можемо віднести лайливі слова на позначення антропонімів і зоонімів, напр.: антропоніми зниженої літературної і нелітературної лексики (*дурненьке*, *дурепа*, *псих*, *еротоман*, *дурню*, *старий дурню*, *дурню один*, *дура*), напр.: *Куди ж ти, дурненьке, спішило?* [5, с. 75].

Окрім однокомпонентних вокативів лайливого змісту, у прозі Оксани Забужко трапляються двокомпонентні, напр.: *Та чи ти, старий дурню, зцапів!* [6, с. 193].

Зооніми-лайливі слова персоніфікованого характеру (*пес*, *собаки*, *сука*, *сороко*, *свиня*, *порося*, *жабо*, *коза*, *гнида*) характеризують менталітет українців, які таким чином підкреслювали спільну рису людей і тварин (птахів): багато скрекотиш (базікаєш) – сорока; гавкаєш на інших (лаєшся) – пес, собака, сука, сучка; невідповідальний або нечепурний – свиня; неприємний зовні або ділом – жаба; вискочка – коза тощо, напр.: *...чого тут тільки нема, ах суки, глянь!* [5, с. 54]; *А хрін тобі, гнидо* [6, с. 294].

Відсоток таких слів у досліджуваних текстах становить 1%, він незначний і тому не впливає за позитивне враження від творів Оксани Забужко.

У прозі Оксани Забужко часто трапляються зооніми, які використовують мовці як пестливі форми звертання, напр.: *Спасибі, киць* [6, с. 255]; *Адька, Адька... Адюська моя вухата... Зайчисько...* [6, с. 254]; *Ох зайчисько... Теплий який...* [6, с. 254]; *Телефон, зайче!..* [6, с. 242]; *Ні, голубко, “рука Москви” вміла бути ду-уже щедрою, коли треба!* [6, с. 591]; *...пусти...Ведмежа мале...* [6, с. 97].

Другим помітним семантичним полем у творчості Оксани Забужко є антропоніми. Слід одразу відзначити багату палітру таких номінацій. Серед них окремі групи становлять:

1) номінації об’єкта за найзагальнішими родовими ознаками типу *чоловік – жінка, хлопець / юнак – дівчина, дитина / підліток (парубоче, хлопці,*

мужчина, чоловіче, дівчинко, дівчино, дитинко, дитя, дівчинко, дівчушка, жінки, жінко, дед, дівчушка, хлопе). Напр.: ...що ти собі думаєш, **парубоче**, та хто ти, блін, такий [6, с. 27];

2) звертання до людей / людини, як до нації в цілому, так і до конкретного її представника (*отче, пане офіцере, псих, еротоман, дядьку, отче капелане, друже командир, друже, друзі, галичмени, добродію, красний пане, вояку, товариш капітан, пане професоре, люди, господиня, тітко, подруга, моя пані*). Ця група відповідно представлена такими номінаціями, аналізованого типу: ...**Отче**, вимовив він [6, с. 179]; *А десь є, **пане офіцере**, коли ваші не вбили!* [6, с. 193]; **Шановні пані й посестри**, любімо своїх свекрух [6, с. 18], як бачимо, апелятиви такого типу представлені не лише однокомпонентними структурами, а й багатоконпонентними, що переважно утворені з різноманітних поєднань іменника та прикметника;

3) родинного типу і, звичайно, іменники-вокативи на означення ступеня спорідненості (*мамо, мам, ма, мамко, мамочко, мамочка, мамашка, маме; тату, синочок, брате, мій брате, братіку, братіку мій*): **Мамко**, блаженно лепетав “Явір” [6, с. 206]; *Спасибі, **ма*** [6, с. 351];

4) власні імена: серед особливостей цієї групи можна відзначити наявність номінацій лише

4.1) на ім'я (*Дарино, Дарусю, Дарина, Дарунь, Дарусенько, Даринонько, Дарухо; Владиславо, Владусь, Влада, Владуська, Владухо, Владонько, Владусю; Вадиме, Вадю, Вадька*) Оксана Забужко передає як в кличному, так і називному відмінках на позначення звертання, напр.: *Не дури, “**Кий**”, сдавайся!* [6, с. 566]; *Пождіть, “**Левку**”* [6, с. 567];

4.2) на ім'я і прізвище (*Дарино Гоцинська, Адріане Ватаманюк, Мишко Грицюк*); напр.: *Мишко, хе-хе, Мишко Грицюк, бідолаха...* [6, с. 419];

4.3) лише на прізвище (почасти з додатковим елементом типу *пане, товаришу, пані, панна, громадянин, баба, пасторе* тощо); (*Матусевичко, Антоський, Антошкін*), напр.: *Не ревнуй, Антоський* [6, с. 803]; *Фільтруй дискурс, Антошкін!* [6, с. 806];

4.4) у препозиції та елементом, що несе додаткову семантичну конотацію, у постпозиції до ядра апелятива, на ім'я та по батькові (*Адріан Амброзьїч, Адріане Амбросійовичову, Миколо Семеновичу, Василю Мусійовичу, Дарино Анатолійвно*); напр.: *Ви, Миколо Семеновичу, обов'язково мусите про це написати...* [6, с. 423]; *Погана історія, Василю Мусійовичу* [6, с. 688]; *Ех, Дарино Анатолійвно, Дарино Анатолійвно...* [6, с. 725];

5) міфоніми (міфічні та літературні імена) (*Ватсоне, пасторе Кольбе*). Можна згадати посилання на Конан Дойля “Пригоди Шерлока Холмса”: *Елементарно, Ватсоне* [6, с. 785] – Оксана Забужко як представниця постмодерну таким чином звертає нашу увагу на афоризми, які є зараз поширені в соціумі; ... *ах, пасторе Кольбе, Ви влуталися не у своє діло* [5, с. 119] – письменниця посилається на Раймонда Кольбе, який пожертвував своє життя ради незнайомої людини, знаходячись у концтаборі Аушвіц.

6) апеляція до коханої людини (*миле дитя, киць, Лялюсь, малятко, малятко ти моє, дурненький ти мій, дурнику мій, бідняточко, Адюська, Адічка, рідний, чудо моє, кохане моє, кохане, коханий, манюня, бідняточко, бідашечка*), напр.: *Миле дитя. Добре тобі, Дарино, може сказати їй Юрко* [6, с. 319];

7) апелятиви, утворені за народнопоетичним зразком чи безпосередньо запозичені (*мій горобчик, школярка моя, моя друженько, красний пане, дівчатко моє яблуневе*): *Мій горобчик... Школярка моя ...* [6, с. 16]; ... “*ой устань, устань, моя друженько...*” – інших слів Влада не запам’ятала [6, с. 122].

Отже, серед вокативів у сучасних прозових творах Оксани Забужко за типами апелятива найчастіше трапляються антропоніми – власні імена (23%), звертання до людей / людини, як до нації в цілому, так і до конкретного її представника (16,5%), теоніми (19%). Майже не трапляються агіоніми (0,1%), антропоніми-апелятиви, утворені за народнопоетичним зразком чи безпосередньо запозичені (2,1%), родинного типу (3,4%), зооніми (5,1%). Середню позицію посідають антропоніми – номінації об’єкта за найзагальнішими родовими ознаками типу чоловік – жінка, хлопець / юнак – дівчина, дитина / підліток (8,8%), апеляція до коханої людини (14,1%), міфоніми (міфічні та літературні імена) (7,9%).

Таким чином, у сучасних прозових творах Оксани Забужко часто трапляються вокативи на позначення істот, і не трапляються вокативи на позначення неістот (якщо такі і є, то вони персоніфіковані, тому ми їх віднесли під час підрахунків до різних груп істот). Окрім того, вокативи на позначення істот включають антропонімів на позначення родинних зв’язків, власних назв (ім’я, прізвище, по батькові), субстантивованих прикметників на позначення інтимних стосунків між людьми тощо, а також теоніми, зооніми. На думку С. Єрмоленко, «засоби звертання відображають соціальний і духовний стан людини, тому подальші наукові розвідки передбачають ґрунтовне вивчення цього питання» [9, с. 16].

Література

1. Бойко І.О. Семантичні типи вокативів як джерело характеристики мовної особистості (на матеріалі художнього дискурсу). *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ : Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2013. Вип. 27. С. 102–106.
2. Вольська Ю. Неелементарні прості речення з вокативними синтаксеми, їх реалізація у творах Т.Г. Шевченка URL: <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37434/29-Volska.pdf?sequence=1> (дата звернення 08.09.2019).
3. Гринишин М. Вокативні речення в асиметричних ситуаціях спілкування. URL: <http://mova.dn.ua/lingvistichni-studiy> (дата звернення 08.09.2019).
4. Данилюк Н. Семантично-стилістичні особливості народнописаних звертань. *Українська мова*. 2011. №4. С. 32–39.
5. Забужко О.С. Тут могла б бути ваша реклама : збірка. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 320 с.
6. Забужко О.С. Музей покинутих секретів : Роман. Київ : Факт, 2010. 832 с.
7. Єрмоленко С.І. Вокатив як виразник змін у мовленнєвій комунікації (на матеріалі сучасної української прози). *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 7. Том 1. Ужгород, 2019. С. 15–19.
8. Єрмоленко С.І. Вокатив у сучасній українській мові (на матеріалі прози Оксани Забужко). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. Вип. 36. Том 1. Одеса, 2018. С. 30–33.
9. Єрмоленко С.І. Вплив персоніфікації на вокатив (на матеріалі сучасної української прози). *Південний архів*. Збірник наукових праць. Філологічні науки. Випуск LXXVIII. Херсон. 2019. С. 14–18.
10. Каратаєва А. Український вокатив у текстовій структурі історичного роману «Диво» Павла Загребельного. URL: <http://mova.dn.ua/lingvistichni-studiy> (дата звернення 08.09.2019).
11. Межов О.Г. Функційне навантаження вокативів у поетичних творах Василя Стуса. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія Філологічна*. 2014. Вип. 44. С. 181–188.
12. Скаб М.С. Граматика апеляції в українській мові. Чернівці : Місто, 2002. 272 с.